

Etablovanie československej moci v Spišskej župe v roku 1919

MARTIN FURMANIK

*Centrum spoločenských a psychologických vied SAV – Spoločenskovedný ústav, Košice
Katedra histórie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica*

Establishment of the Czechoslovak power in Spiš County in 1919

Abstract: This paper devotes to the changes, which were introduced by establishment of the Czechoslovak republic to administration in Slovakia. Particularly, study analyses the situation in Spiš county, which was ethnically mixed area, what influenced all areas of life, and therefore the public administration. At first, article deals with the occupation of Spiš by Czechoslovak army. This act was a major prerequisite for the establishment of the Czechoslovak administration in the county. The study further analyses the process of taking over of various elements of administration in Spiš County. Finally, the paper analyses differences in the functioning of public administration during the existence of Hungary and after the establishment of Czechoslovakia. The biggest difference compared to Hungary was in the nationalization of public administration. Count much greater intervened in the affairs of public authorities, which previously had a wide margin of self-government.

Keywords: public administration, self-government, Spiš County, First Czechoslovak Republic, Hungary

V dejinách Slovenska sa nájde len málo takých dôležitých zlomových momentov akým bol rok 1918 a následné utváranie Československej republiky (ďalej ČSR), ktorej súčasťou bolo aj územie Slovenska. V tomto období došlo k ďalekosiahlym, skutočne až revolučným zmenám, ktoré mali vo väčšej či menšej miere dosah prakticky na všetko, čo sa na Slovensku v priebehu ďalších desaťročí odohralo. Vplyv udalostí tých rokov je citeľný nielen na Slovensku, ale v celom stredoeurópskom priestore až do dnešných dní.

Zásadnou zmenou, ktorú priniesol vznik Československej republiky, bolo vystriedanie uhorskej moci československou, ako na celoštátnej, tak i na regionálnej úrovni, čo však bolo spojené s mnohými ťažkosťami. Spočiatku bol problém najmä v tom, že napriek deklarovaniu českých a slovenských elít o implikácii Slovenska do ČSR, Uhorsko sa odmietalo svojich severných území vzdať. Uhorská moc tak pôsobila na Slovensku

ešte niekoľko týždňov po vzniku Československa. Preto boli predstavitelia ČSR nútení siahnuť k vojenskému obsadeniu Slovenska. Súčasne s vojenskou aktivitou, ČSR horúčkovo bojovala aj na diplomatickom poli, keďže postoj Dohodových mocností k pričleneniu Slovenska k ČSR ešte nebol celkom jednoznačný. Napokon sa československým predstaviteľom podarilo vymôcť súhlas Dohody s obsadením Slovenska. Dohoda zároveň vyzvala maďarskú armádu, aby opustila toto územie.¹

Vznik Československa a z neho vyplývajúce konzekvencie sa dotkli celého územia Slovenska vrátane regiónu Spiša. Kľúčovou úlohou československých predstaviteľov bolo nastolenie československej moci v jednotlivých častiach Slovenska. V rôznych regiónoch boli pre tento zámer vytvorené odlišné podmienky, pričom špecifikom Spiša boli (v porovnaní s inými regiónmi) nacionálna a sociálna pestrosť obyvateľstva.² Najdôležitejším predpokladom pre prevzatie Spišskej župy československými orgánmi (tak ako aj u iných regiónov) bolo obsadenie územia československým vojskom. Západné a stredné Slovensko sa ocitlo v rukách československej armády v priebehu niekoľkých týždňov. Východné Slovensko a s ním oblasť Spiša však ostávalo pod uhorskou kontrolou o niečo dlhšie. Na územie Spiša vstúpilo československé vojsko 15. decembra 1918, kedy sa do jeho rúk dostal Poprad s okolím. Na druhý deň bol v meste uverejnený slovensko-nemecko-maďarský oznam, v ktorom bolo uvedené, že československá armáda obsadila Poprad a jeho okolie, preto každý štátny

¹ Archiv ústavu Tomáša Garrigue Masaryka Praha, fond Edvard Beneš, oddelení I, Slovensko 1918 – 1939, sign. R 136, kartón 69. Francouzské vyzvání k vyklizení Slovenska.

² Podľa posledného uhorského sčítania obyvateľstva z roku 1910 bolo národnostné zloženie obyvateľstva Spišskej župy nasledovné: Slovákov bolo 88 858 (54,14%), Nemcov 38 243 (23,3%), Maďarov 18 566 (11,31%), Rusínov 12 326 (7,51%) a iných 6 127 (3,74%). Celkovo vtedy v župe žilo 164 120 obyvateľov. Podľa prvého československého (mimoriadneho) sčítania obyvateľstva z roku 1919 bolo v župe 92 607 (58,14%) Slovákov, 36 890 (23,16%) Nemcov, 11 476 (7,21%) Maďarov, 12 190 (7,65%) Rusínov a 6 114 (3,84%) obyvateľov, ktorí sa hlásili k inej národnosti. V roku 1919 mala Spišská župa 159 277 obyvateľov. Prvé ani druhé údaje však nie je možné brať ako celkom relevantné, lebo tak československá ako i maďarská strana spochybňovali z rôznych dôvodov sčítanie druhej strany. Vďaka spomenutým sčítaniam je však možné urobiť si aspoň približný obraz o národnostnom zložení Spiša po prvej svetovej vojne. *Soznam miest na Slovensku dl'a popisu ľudu z roku 1919*. Bratislava : Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, 1920, s. 77-84.

a verejný majetok patrí československému štátu. Súčasne sa začalo s odzbrojovaním miestneho obyvateľstva a odstraňovaním nemeckých a maďarských nápisov a názvov ulíc.³ V priebehu ďalších dní boli obsadené ďalšie dve významné spišské mestá – Levoča a Spišská Nová Ves.⁴

V Levoči, sídle Spišskej župy, si československí vojaci privlastnili mestskú pokladnicu, obsadili poštu, radnicu, zriadili obchôdzky po meste, rozohnali obyvateľov chystajúcich sa rabovať a bez akéhokoľvek odporu pokračovali v obsadzovaní okolia. Obchody boli v prvý deň okupácie zatvorené, na druhý deň, keď už nastal relatívny pokoj, ich obchodníci opäť otvorili. Zákaz vychádzania bol stanovený na deviatu, neskôr na desiatu hodinu večer. Niekoľko dní bola telefónno-telegrafická a poštová služba odstavená a tak obyvateľstvo nevedelo o situácii nielen na zvyšnom území Slovenska, ale dokonca ani v susedných mestách. Prvé dva dni po obsadení mesta dochádzalo k výtržnostiam, avšak kapitán Braun, veliteľ československej posádky v Levoči, proti nim energicky zasiahol. Vo svojom vystúpení na zhromaždení miestnej Slovenskej národnej rady pohrozil zastrelením každého, kto ohrozí bezpečnosť osôb, či majetku. Situácia sa vďaka tomu v meste ešte viac upokojila, čomu napomohlo aj vyhlásenie štatária (stanného práva).⁵

Ďalší postup československého vojska smerom na východ síce na určitý čas zabrzdilo ustupujúce maďarské vojsko, napriek tomu bola do konca roku 1918 južná časť Spišskej župy v československých rukách. Problémy však nastali v severnej časti župy, keďže tam začali prenikať poľské jednotky nárokujuúc si toto územie. Situácia sa, najmä vďaka diplomatickým krokom československej strany, vyjasnila až v polovici januára 1919, kedy poľské vojsko opustilo Spiš a celá župa sa definitívne dostala pod kontrolu československého vojska. Kežmarok, centrum spišských Nemcov, bol československým vojskom obsadený 18. 12. 1918.⁶ Všade

³ A Szepesség megszállása. In: *Szepesi Lapok*. 21. 1. 1919, roč. 35, č. 1, s. 1-2.

⁴ Národní archiv Praha, f. Předsednictví ministerské rady, sign. 746-1919, k. 3335. Okupování stoličních sídel na Slovensku. Politická správa Slovenska.

⁵ A megszállás után... In: *Szepesi Hírnök*. 24. 1. 1919, roč. 57, č. 1, s. 1.

⁶ 14. decembra 1918 prišli na kežmarskú radnicu zástupcovia československého vojska, aby s úradmi vyjednávali vo veci obsadenia mesta. Po tom čo v ten istý deň dorazili aj dvaja zástupcovia poľskej vlády s tými istými požiadavkami sa celé vyjednávanie pretiaholo na niekoľko dní. 18. decembra potom vpochodovali československé jednotky do mesta a obsadili ho. Besetzung der Stadt Kesmark durch die Tschecho-Slovenen. In: *Karpathen Post*. 19.

kam československé vojsko prišlo, okamžite na strategických budovách vyvesilo československú zástavu. Vojsko kvôli udržaniu poriadku nariaďovalo v župe viacero prísnych opatrení. Opustenie domov po deviatej hodine večer, opustenie mestských okrskov a cestovanie v rámci štátu bolo obyvateľstvu umožnené iba s legitimáciou. Telegramy a telefónne rozhovory mimo mesto boli cenzurované. Ako už bolo spomenuté, pravidelné poštové a železničné spojenie nefungovalo niekoľko týždňov po obsadení župy. Niektoré opatrenia vojska boli zakrátko zrušené, iné ostali v platnosti ešte niekoľko mesiacov.⁷ Poriadok a bezpečnosť v župe zaisťovali prvé týždne (na niektorých miestach aj mesiace), práve dislokované jednotky československého vojska, keďže československé organizované četníctvo lojálne ČSR sa utváralo v župe, tak ako na celom Slovensku, len postupne. Napriek nesúhlasu s obsadením vyjadrili dokonca aj niektorí pruhorsky orientovaní obyvatelia župy spokojnosť nad jej pokojným priebehom, nad slušným správaním československých vojakov a nad tým, že sa im podarilo zabrániť výtržnostiam.⁸ Noviny *Karpathen Post* uviedli, že „dôstojníci boli mimoriadne milí a zdvorilí, čaty sa na niektorých miestach dopustili priestupkov, ale celkovo prebehlo obsadenie až nad očakávania dobre.“⁹

15. decembra 1918, kedy československé vojsko obsadilo Spišskú Novú Ves, sa z poverenia veliteľa jednotky pplk. Hrbenského stal najvyšším správnym orgánom župy revolučný Spišský československý národný výbor, čo bola pobočka Slovenskej národnej rady (ďalej SNR) na župnej úrovni. Aj naďalej však svoj úrad vykonávali župan, podžupan, časť nižších úradníkov a predstaviteľov mestských a obecných samospráv z čias Uhorska, ktorí nerešpektovali Spišský československý národný výbor. V záujme československých predstaviteľov preto bolo, aby po okupácii slovenského územia boli v čo najkratšom čase dosadení lojálni riadni úradníci všetkých odvetví správnej služby, pričom títo mali úzko kooperovať s vojenskými veliteľmi.¹⁰ Koncom decembra 1918 prišiel do Levoče

12. 1918, roč. 39, č. 51, s. 3.

⁷ Die Besetzung von Kesmark. In: *Karpathen Post*. 26. 12. 1918, roč. 39, č. 52, s. 1.

⁸ A Szepesség megszállása In: *Szepesi Lapok*. 21. 1. 1919, roč. 35, č. 1, s. 1-2.

⁹ Die Besetzung von Neudorf (Igló) Durch die tschecho-slovakischen Truppen. In: *Karpathen Post*. 2. 1. 1919, roč. 40, č. 1, s. 2.

¹⁰ Slovenský národný archív v Bratislave, f. Vavro Šrobár, osobný fond, Politická činnosť, inv. č. 586, k. 8. Zriadenie československej správy na okupovanom území.

spišskosobotský hlavný slúžny Ernest Winkler, ministrom Vavrom Šrobárom vymenovaný za komisára pre zásobovanie Spišskej župy. Jeho úlohou bolo z poverenia spišského župana Jána Rumanna aspoň sčasti oboznámiť spišského podžupana a úradníkov so smernicami, ktoré sa mali dodržiavať po plánovanom prebratí županského úradu československými orgánmi.¹¹

O dosadení československej správy na miesto maďarskej exekutívy sa viedli diskusie v najvyšších československých kruhoch ešte pred obsadením Spiša a východného Slovenska. V tom ohľade sa za najdôležitejšie považovalo najmä vymenovanie nových županov, ktorí mali byť slovenskej národnosti a mali byť lojálni československému štátu. Najviac sa v tomto smere angažoval novovymenovaný minister s plnou mocou pre správu Slovenska (ďalej iba minister s plnou mocou) Vavro Šrobár, ktorý pripravil zoznam osôb schopných zastávať najdôležitejšie posty v mocenskej štruktúre nového štátu.¹² Svoj názor na nových županov mal aj vtedajší splnomocnenec československej vlády v Budapešti Milan Hodža. Na miesto spišského župana bol podľa neho najvhodnejší Ján Rumann.¹³ Šrobár však zamýšľal poslať na Spiš Jána Ružiaka. Minister s plnou mocou si zavolať do Žiliny, ktorá bola jeho dočasným sídlom, adeptov na županov Spišskej, Oravskej, Liptovskej a Trenčianskej župy. Tí najskôr ponuku odmietli dôvodiac vysokým vekom, zlým zdravotným stavom, nedostatkom skúseností, či inými okolnosťami. Šrobár sa ich však snažil prehovoriť apelujúc najmä na ich zodpovednosť a povinnosť voči národu. Ružiak sa nedal prehovoriť, Rumann však áno a prijal miesto spišského župana.¹⁴ Dňa 17. decembra 1918 si prevzal županský dekrét a zložil predpísanú

¹¹ A megszállás után... In: *Szepesi Hírnök*. 24. 1. 1919, roč. 57, č. 1, s. 1.

¹² SNA, f. Vavro Šrobár, osobný fond, Politická činnosť, inv. č. 611, k. 10. Zoznamy kandidátov za referentov, županov, ostatných úradníkov- december 1918.

¹³ Ján Rumann (18. 10. 1876 Pribylina – 2. 8. 1925 Košice) vyštudoval právnickú fakultu univerzity v Budapešti. Počas prvej svetovej vojny pôsobil okrem iného ako vedúci vojenskej ozdravovne v Novom Smokovci. V r. 1919 – 1922 pôsobil ako spišský župan, v r. 1920 – 1922 ako zastupujúci šarišský župan, v r. 1921 – 1922 ako abovsko-turniansky župan a v r. 1922 – 1925 ako župan Košickej veľžupy. Po vzniku ČSR bol jedným zo zakladateľov čs. štátnej správy na východnom Slovensku. MAŤOVČÍK, Augustín et al.: *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. V. zväzok R – Š. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 142.

¹⁴ CHALUPECKÝ, Ivan – SULAČEK, Jozef: *Dejiny Levoče 2*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 219.

prísahu. Jeho prvou aktivitou na Spiši bol príhovor na dvojtisícovom zhromaždení v Spišskej Novej Vsi, ktoré bolo najmasovejšou manifestáciou za Československú republiku na území Spišskej župy po obsadení tohto územia československým vojskom. Na Nový rok 1919 prišiel Rumann do Popradu, ktorý sa stal na týždeň jeho dočasným sídlom.¹⁵

Dňa 7. januára 1919 sa nový spišský župan odhodlal odcestovať do Levoče, administratívneho centra Spišskej župy. Rumann prišiel so svojim sprievodom do mesta okolo jedenástej hodiny predpoludním, kde ho už čakal zástup obyvateľstva, ktorému sa nový župan krátko prihovril. Potom všetci spoločne zaspievali hymnickú pieseň *Hej Slováci*. Nadšenie z Rumannovho príchodu však nezdíľali všetci. Väčšina nemeckých a maďarských obyvateľov pozatvárala svoje domy a obchody s očakávaním ďalšieho priebehu udalostí.¹⁶

Pod slovenskou zástavou potom sprievod kráčal k župnému domu. V chodbe župného domu čakal Ján Rumann spišský podžupan Lajos Neogrády, ktorý predniesol protestnú reč a odovzdal mu písomné stanovisko hlavného župana baróna Tibora Mariássyho.¹⁷ Hlavný župan v ňom protestoval proti prevzatiu Spišskej župy československými orgánmi. Ján Rumann na Mariássyho stanovisko odpovedal listom v ktorom okrem iného vyhlásil: „*Vyzývam Vás, aby ste svoj úrad a v sídelnom dome stolice obývaný svoj byt mne do 12. hodiny poludňajšej dňa 14 t. m. odovzdali, v protivnom páde by som bol tomuto môjmu opatreniu aj s použitím brachiálnej moci platnosti nadobudnúť.*“¹⁸

Hlavný župan Tibor Mariássy po Rumannovej výzve ešte v ten deň

¹⁵ SULAČEK, Jozef: Na prahu novej republiky. In: *Dejiny Popradu*. zost. I. Chalupecký, Košice : Oriens, 1998, s. 203.

¹⁶ Zvesti zo Spiša. In: *Národné noviny*. 19. 1. 1919, roč. 50, č. 15, s. 3.

¹⁷ Mariássy avizoval ešte v októbri 1918, teda niekoľko dní pred vyhlásením ČSR, že plánuje odstúpiť z postu hlavného župana Spišskej župy. Jeho nástupcom mal byť jeden z dvojice Elemer Mattyasovszky – Otto Wrchovszky. Kvôli zmenenej spoločensko-politickej situácii sa však županom nestal ani jeden z menovaných. Br. Máriašsy Tibor főispán fölmentése és kitüntetése. In: *Szepesi Hirnök*. 30. 10. 1918, roč. 56, č. 83, s. 1; Szepesvármegyeye téli közgyűlése. Baró Máriašsy Tibor főispán bucsuja. In: *Szepesi Lapok*. 4. 12. 1918, roč. 34, č. 140, s. 1; Szepesi főispánság. In: *Szepesi Lapok*. 23. 11. 1918, roč. 34, č. 136, s. 4; Wrchovszky s a főispánság. In: *Szepesi Hirnök*. 27. 11. 1918, roč. 56, č. 91, s. 3; Wrchovszkyt felszólították, hogy vállalja el a főispánságot. In: *Szepesi Lapok*. 30. 11. 1918, roč. 34, č. 139, s. 4.

¹⁸ SULAČEK, Jozef: Posledný spišský župan Ján Rumann (1876 – 1925). In: *Z minulosti Spiša XII*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2004, s. 117.

opustil svoju rezidenciu. Ján Rumann tam preto už v popoludňajších hodinách mohol prijať oficiálne delegácie, medzi ktorými boli zástupcovia levošskej SNR, spišských magistrátnych miest, obcí, cirkví, banských spoločností, košicko-bohumínskej trate, tatranských kúpeľov a viacerí podnikatelia. Nový župan delegácie informoval o ČSR a vyzval k zaujatiu kladného stanoviska k novému štátu.¹⁹ Ubezpečil zhromaždenie, že „od teraz v Spišskej stolici bude vládnuť slovenská ľudová politika.“ Na slávnostnej recepcii usporiadanej k tejto príležitosti sa zúčastnilo približne 100 ľudí, ktorým hrala cigánska kapela slovenské trávnicie. Potom sa župan ubytoval v zadnom trakte Thurzovho domu.²⁰ Ján Rumann svojim vystupovaním pri prevzatí úradu a aj ďalším svojim konaním zapôsobil kladne nielen na proceskoslovensky, ale aj prouhorsky orientovaných obyvateľov župy o čom svedčí uznanie zo strany redaktora regionálnych maďarských novín *Szepesi Hirnök*: „Dr. Ján Rumann sa ako pri príležitosti jeho inštalácie, tak aj od vtedy ukázal ako veľmi ľudsky zmýšľajúci pán a vzbudil pozitívnu nádej na to, že medzi ním a obyvateľstvom Spišskej župy sa v čase okupácie vyvinie dobré porozumenie v záujme zachovania pokoja a verejného poriadku.“²¹ V podobnom tóne sa nieslo aj vyjadrenie redaktora druhých maďarských novín na Spiši, *Szepesi Lapok*, ktoré predniesol pri príležitosti rozhovoru s novým županom: „V osobe Dr. Jána Rumanna postavilo Československo na vedenie župy takú osobu, ktorá sem neprišla s podvratnými ambíciami, ale osobu, ktorá chce budovať, ktorá svojimi politickými názormi nechce tu zostávajúcich Maďarov a Nemcov utláčať, ktorá bude spravodlivá a tolerantná voči všetkým, ktorý sa síce bude snažiť Slovákov pozdvihnúť, ale pritom nebude ohrozovať Maďarov ani Nemcov.“²²

Na druhý deň, teda 8. januára 1919, vydal nový župan vyhlášku v slovenskom, nemeckom a maďarskom jazyku, ktorá bola rozšírená po celej župe.²³ Začínala nasledovne: „Obecenstvom Spišskej župy týmto dávam

¹⁹ CHALUPECKÝ, I., SULAČEK, J.: *Dejiny Levoče 2*, s. 220.

²⁰ Zvesti zo Spiša. In: *Národné noviny*. 19. 1. 1919, roč. 50, č. 15, s. 3.

²¹ A megszállás után... In: *Szepesi Hirnök*. 24. 1. 1919, roč. 57, č. 1, s. 1.

²² A szepesi cseh-szlovák zsupánnál. In: *Szepesi Lapok*. 21. 1. 1919, roč. 35, č. 1, s. 2.

²³ Županský radca upovedomil listom všetkých hlavných slúžnych a mešťanostov, aby sa postarali o vylepenie vyhlášky vo všetkých obciach, pričom v slovenských obciach mala byť vylepená iba v slovenčine, v ostatných obciach v troch jazykoch. Štátny archív Prešov, špecializované pracovisko Spišský archív Levoča, f. Župa Spišská 1860 – 1922, Županský úrad,

na vedomie, že vláda Československej republiky vymenovala mňa za župana Spišskej župy s právomocou vládneho komisára. Prijímajúc túto právomoc, v smysle 1 §-u zákona Československej republiky zo dňa 10-ho decembra 1918 o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku, týmto rozpúšťam stoličný výbor župy Spišskej, na jehož miesto osobitným nariadením vymenujem správny výbor. Taktiež rozpúšťam i zastupiteľské sbory miest so sriadeným magistrátom, a obci na jichž miesto osobitným nariadením vymenujem správne výbory.“²⁴ Obyvateľstvo župy vo vyhláske oboznámil s tým, že úradnou rečou všetkých župných a obecných úradov je reč slovenská. Župan ďalej vyhlásil, že na území kompaktné obývanom neslovenskými menšinami sa môže úradowať v reči menšinovej, pričom poloha a rozloha tohto územia bude vytýčená neskôr. Nasledovalo vyhlásenie zákona o mimoriadnych prechodných ustanoveniach v plnom znení.²⁵ Rumann ďalej vo vyhláske žiadal obyvateľstvo Spišskej župy, aby sa podrobilo zákonom a nariadeniam ČSR a podieľalo sa na udržiavaní pokoja a verejného poriadku v kooperácii s československými orgánmi. Vyhláska končila týmito slovami: „*Jestli by niekto proti zákonom a nariadeniam Československej Republiky, alebo proti nariadeniam a rozkazom mojim a mojich úradníkov sa prehršil, jestli by niekto verejný poriadok, alebo bezpečnosť osobnú a majetkovú narušil, proti takému zakročím celou prisnosťou svojej úradnej moci.*“²⁶

Na tomto mieste je nutné ozrejmiť, akú zmenu priniesol vznik Československa pre Spišskú župu (ale aj iné slovenské župy) z hľadiska charakteru a fungovania verejnej správy v porovnaní s predchádzajúcim obdobím. Československý štát síce v roku 1918 (resp. na začiatku roku 1919) prevzal na Slovensku župný model administratívy z čias Uhorska, pristúpil však k zásadnej zmene. Táto zmena bola možno ešte dôležitejšia ako

administratívne písomnosti, inv. č. 2920, k. 2834, sign. 570/1919. Prevzatie župy československým županom dr. Rumanom.

²⁴ Štátny archív Prešov, pracovisko Archív Poprad, f. Obecný notársky úrad Matejovce, administratívne písomnosti, inv. č. 193, k. 34, sign. 75/1919. Vyhláska o prevzatí župy Rumanom.

²⁵ Zákon o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku zo dňa 10. decembra 1918. In: *Úradný časopis župy Spišskej*. 27. 3. 1919, roč. 17, č. 2, s. 1-5. SNA, f. Vavro Šrobár, osobný fond, Politická činnosť, inv. č. 585, k. 8. Zákon o mimoriadnych prechodných ustanoveniach na Slovensku – 7. 12. – 9. 12. 1918.

²⁶ ŠA PO, A PP, f. ONÚ Matejovce, administratívne písomnosti, inv. č. 193, k. 34, sign. 75/1919. Vyhláska o prevzatí župy Rumannom.

neskorší prechod k veľžupám. Župy sa totiž poštátňili a úradníci na všetkých úrovniach správy sa stali štátnymi úradníkmi. Bola to podstatná zmena, keďže v časoch Uhorska celú politickú správu vykonávali samosprávne korporácie – municípiá.

Municípiá boli buď župy, alebo mestá s municipiálnym právom. Zákonným predstaviteľom municípií bol municipiálny (resp. župný) výbor. Tento výbor sa skladal z virilistov (občanov, ktorí platili najvyššie dane) a členov volených na 6 rokov (títo boli volení vo volebných okresoch, pričom voľby boli obmedzené majetkovým cenzom). Municípiá si volili svojich úradníkov, pričom prvým voleným úradníkom bol podžupan. Štátnym úradníkom bol jedine hlavný župan, ktorého menoval panovník a ktorý bol dôverníkom vlády.²⁷

Župy, nižšie správne útvary slúžnovské okresy, mestá a obce teda boli samosprávami so značnou mierou autonómie v rámci uhorského štátu. O čo najväčšiu mieru nezávislosti v spravovaní vlastných záležitostí sa celé stáročia usilovali šľachta a najbohatšie vrstvy v jednotlivých župách. Ich pozície dlhodobo neovplyvnili ani snahy štátu o prevzatie samospráv do svojich rúk ako tomu bolo napríklad za vlády Jozefa II, či po porážke revolúcie v rokoch 1848/49. Až zmena štátneho zriadenia v roku 1918 si vyžiadala potrebu výraznejšieho zásahu do fungovania administratívy.

Najvýznamnejším dôvodom, prečo sa samosprávne orgány poštátňili, bola snaha predstaviteľov ČSR predísť odporu voči ideí československého štátu v jednotlivých regiónoch Slovenska.²⁸ Drvivá väčšina úradníkov a členov municipiálnych výborov bola totiž prouhorsky orientovaná a ponechať dovtedajšie široké právomoci v ich rukách by bolo pre nový štát krajne nebezpečné. Preto na čelo žúp minister s plnou mocou pre správu Slovenska, Vavro Šrobár, dosadzoval lojálnych Slovákov (v prípade Spišskej župy Jána Rumanna), ktorí mu boli priamo podriadení a kedykoľvek ich mohol odvolať. Väčšie problémy pre československú moc

²⁷ LIPSCHER, Ladislav: *K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918 – 1938*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1966, s. 27.

²⁸ Minister vnútra sa o poštátňení správy vyjadril 5. júla 1919 takto: „*Politická správa župní se postátňuje, to jest dosavašní úředníci župní jsou prohlášeni za úředníky státní. ... Tím umožněno úřadnictvo to pevně připoutati k republice a jím volně v zájmu republiky disponovati.*“ SNA, f. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska 1918 – 1927, prezidiálna administratíva, inv. č. 495, k. 316, sign. 1796/1920. Organizácia politickej správy.

vyvstávali s úradníctvom na nižších stupňoch správy. Schopných slovenských úradníkov bol veľký nedostatok, preto mnohí promaďarsky orientovaní úradníci z čias uhorskej éry ostávali na svojich miestach, i keď pod podmienkou zloženia sľubu vernosti ČSR. Riziko ich protištátnej činnosti sa štát aspoň čiastočne snažil eliminovať tým, že z nich spravil štátnych úradníkov a tak mal nad nimi priamy dohľad v osobe župana, ktorý ich mohol kedykoľvek prepustiť zo služby.

Druhým dôvodom, prečo bola samospráva poštátnená, bola snaha o unifikovanie administratívneho členenia vo všetkých častiach Československa, keďže v českých krajinách existovali kraje a na Slovensku a Podkarpatskej Rusi župy.²⁹ Na to, aby sa mohla urobiť zásadná zmena v administratívnom členení bolo nutné administratívu najskôr poštátniť.

Na mieste je otázka, prečo k zjednoteniu správy nedošlo hneď v roku 1918. Hlavnou príčinou bol fakt, že v tom čase sa riešili iné dôležitejšie problémy mladej republiky. ČSR si predovšetkým potrebovala vy dobyť právo na samotnú existenciu, čo v posledných mesiacoch roku 1918 a prvých mesiacoch roku 1919 nebolo vôbec jednoduché. Predstavitelia ČSR síce riešili iné záležitosti, otázka administratívy však bola napriek tomu jednou z horúcich tém už od počiatku existencie ČSR. Neskôr sa v priebehu roka 1919 prešlo k prípravám na administratívnu zmenu. Prípravy boli pomerne náročné, pretože panovali rozdielne názory na to, ako má vyzeráť nové správne členenie Československa.

Kvôli mnohým faktorom teda v Československu nemohla byť zjednotená správa okamžite, ale československá moc potrebovala určité prechodné obdobie na transformáciu z uhorskej, respektíve rakúskej správy na novú, československú.³⁰ Toto obdobie je ohraničené novembrom 1918 a decembrom 1922. Zmena administratívneho členenia v ČSR však nie je témou našej štúdie, preto sa touto otázkou nebudeme hlbšie zaoberať.

²⁹ Bolo to spôsobené tým, že české krajiny boli súčasťou rakúskej časti monarchie, platili tam rakúske zákony a fungoval rakúsky typ administratívneho členenia, kým Slovensko a Podkarpatská Rus boli súčasťou Uhorska a mali uhorské zákony a administratívu.

³⁰ Ani po roku 1922 sa však napriek snahe československých predstaviteľov politická správa v jednotlivých častiach republiky nezjednotila. Zákon z roku 1920 síce určoval, že na celom území ČSR sa má zaviesť župné zriadenie, prax však bola iná. Do života sa zaviedlo iba na Slovensku, v Čechách ostalo nariadenie len na papieri a naďalej tam fungovalo krajské zriadenie.

Ako už bolo spomínané, kľúčovým pre činnosť župných orgánov bolo poštátnenie žúp. Ich autonómia bola zrušená a župy sa zmenili na štátne úrady. Funkcie župana a podžupana splynuli v jeden post župana. Funkcie sa teda musel vzdať aj dovtedajší podžupan Lajos Neogrády.³¹ Župan pôsobil tiež ako vládny komisár (funkcia pre potreby správy v čase vojny) v rámci župy.³² Valné zhromaždenie župy župan prestal zvolávať. Aj ostatní úradníci boli menovaní, či už priamo ministrom s plnou mocou, alebo županom. Zo starých zborových orgánov ostal fungovať len verejnoprávny výbor, ktorý sa zmenil z dovtedy samosprávneho orgánu na orgán župy.³³

V rokoch 1919 – 1922, teda až do zániku historických žúp, zastával úrad spišského župana rodák z Pribyliny JUDr. Ján Rumann.³⁴ Bol to výnimočný jav, pretože v spomínaných rokoch bola fluktuácia na poste župana v iných župách Slovenska pomerne veľká. Okrem toho, že Ján Rumann bol spišským županom, v rokoch 1920 – 1922 bol zastupujúcim šarišským županom a v rokoch 1921 – 1922 abovsko-turnianskym županom. V auguste 1919 Rumann žiadala československú vládu, aby ho zbavila funkcie župana, pričom v prípade ak by sa tak stalo, mal sa stať predsedom tabulárneho súdu v Košiciach.³⁵ Na žiadosť ministra Šrobára však napokon ostal na Spiši.³⁶ To, že Rumann zostal naďalej spišským županom, s úľavou prijali aj maďarské noviny *Szepesi Hirnök*: „*Súčasný politický smerovanie bude trvať na Spiši aj naďalej. Tie správy, podľa ktorých odchodom Jána Rumanna sa určí nové netolerantnejšie smerovanie, nie sú opodstatnené.*“³⁷

V marci 1919 začal župan Ján Rumann vydávať *Úradný časopis župy Spišskej*. Jeho hlavnou úlohou bolo oboznamovať zamestnancov štátnej

³¹ Dr. Neogrády Lajos megválik alispáni állásától. In: *Szepesi Hirnök*. 24.1. 1919, roč. 57, č. 1, s. 2; Az utolsó (?) alispán. Dr. Neogrády Lajos bucsuztatása. In: *Szepesi Lapok*. 21. 1. 1919, roč. 35, č. 1, s. 7.

³² LIPSCHER, L.: *K vývinu politickej správy*, s. 28.

³³ CHALUPECKÝ, Ivan – LIŠČÁKOVÁ, Alžbeta: *Župa Spišská 1860 – 1922. Inventár*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1969, s. 11.

³⁴ O Jánovi Rumannovi pojednáva monografia SULAČEK, Jozef: *Ján Rumann. Ludomil v politike*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 2005, 61 s.

³⁵ Dr. Rumann župan opustí Spiš. In: *Tatry*. 9. 8. 1919, roč. 1, č. 21, s. 3.

³⁶ Na žiadosť p. ministra. In: *Tatry*. 27. 9. 1919, roč. 1, č. 28, s. 3.

³⁷ A mostani politikai kursus. In: *Szepesi Hirnök*. 20. 9. 1919, roč. 57, č. 28, s. 3.

správy s nariadeniami župana a s nariadeniami ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. Okrem toho v ňom boli uverejňované aj ďalšie oznamy a informácie užitočné pre spišské úradníctvo. *Úradný časopis* plnil v podstate rovnakú funkciu ako jeho predchodca *Szepes Vármegye – Hivatalos Lapja*. Toto v maďarčine písané periodikum počas existencie Uhorska vydával spišský hlavný župan. Noviny vychádzali až do príchodu československého vojska na Spiš v polovici decembra 1918.³⁸ Po obsadení Spišskej župy československým vojskom bolo československými orgánmi zakázané vydávanie maďarských novín *Szepesi Lapok* a *Szepesi Hirnök*, avšak na konci januára 1919 po súhlase ministra Šrobára a župana Rumanna došlo k ich opätovnému vydávaniu.

Županské úrady boli hlavnými riadiacimi jednotkami každej župy a inak tomu nebolo ani v prípade Spišskej župy. Jej sídlo sa nachádzalo v Levoči a teda aj županský úrad a väčšina najdôležitejších inštitúcií sídlili v Levoči.³⁹ Župan Ján Rumann vymenoval za svojho zástupcu JUDr. Jozefa Holúbeka⁴⁰ a za tajomníka Pavla Šimkoviča. Vedením Župného zásobovacieho úradu bol poverený Gejza Okály. Ďalšími Rumannovými blízkymi spolupracovníkmi boli Ladislav Štefánik,⁴¹ ktorý sa stal zástupcom župana v októbri 1919 potom, čo sa J. Holúbek stal predsedom Štátneho pozemkového úradu,⁴² ďalej Vojtech Beňuš, Mikuláš Guoth ml. a Mikuláš Guoth st., Mikuláš Vrchovina, či Štefan Vloššák. Z dovtedajších činiteľov župy ostali na svojom mieste hlavný župný lekár Bartolomej

³⁸ Posledné číslo *Szepes Vármegye. Hivatalos Lapja* vyšlo 12. 12. 1918. *Szepes Vármegye. Hivatalos Lapja*. 12. 12. 1918, roč. 14, č. 54, 16 s.

³⁹ CHALUPECKÝ, I., LIŠČÁKOVÁ, A.: *Župa Spišská 1860 – 1922*, s. 24; ŠA PO, SA LE, f. Župa spišská 1860 – 1922, Rôzne písomnosti – Župný radca dr. Wrchovský, inv. č. 2978, k. 2919, f. č. 156-159. Rozvrh agendy Županského úradu.

⁴⁰ Jozef Holúbek (18. 3. 1883 Padina, Srbsko – 8. 9. 1956 Trenčianske Teplice) vyštudoval podobne ako Ján Rumann právnickú fakultu univerzity v Budapešti. Pred prvou svetovou vojnou pôsobil ako advokát v Novom Sade v Srbsku, v rokoch 1918 – 1919 bol tajomníkom SNR v Liptovskom Mikuláši, v roku 1919 bol župným radcom v Spišskej župe, v rokoch 1919 – 1926 bol podpredsedom Štátneho pozemkového úradu a po roku 1926 pôsobil ako advokát v Prahe. Bol funkcionárom Matice Slovenskej, Československej jednoty, Klubu čs. turistov. MINÁČ, Vladimír et al.: *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. II. zväzok E – J. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 369.

⁴¹ Ladislav Štefánik bol bratom Milana Rastislava Štefánika.

⁴² Županský radca dr. Jozef Holúbek. In: *Tatry*. 8. 11. 1919, roč. 1, č. 35, s. 6.

Rozsnyai a predseda sirotskej stolice Štefan Benko.⁴³

Obyvateľstvo Spišskej župy a najmä jej vyššie sociálne vrstvy ťažko niesli absenciu župného zastupiteľstva. Po jeho rozpustení v januári 1919 županom Rumannom malo byť podľa informácií v novinách *Tatry* vymenované v decembri 1919,⁴⁴ avšak napokon bolo vymenované až po dvoch rokoch od vzniku ČSR. Toto zastupiteľstvo sa svojou formou už výrazne odlišovalo od predchádzajúceho, keďže jeho samosprávne prvky boli značne zredukované.⁴⁵

Pre chod každej inštitúcie je životne dôležitá lojalita jej zamestnancov. Preto jedným z prvých krokov novej československej moci bolo vyžadovanie sľubu vernosti ČSR⁴⁶ od štátnych úradníkov. Vyžadoval sa aj od farárov, či učiteľov, teda osôb, ktoré mali najväčší vplyv na verejnú mienku. Drvivá väčšina osôb, od ktorých sa zloženie sľubu vyžadovalo, bola buď maďarskej národnosti, alebo prouhorsky orientovaná. Krátko po prevzatí župy Jánom Rumannom zložili sľub vernosti slúžni Dr. Odon Engelmayer z Kežmarku, László Farkas z Gelnice, Dr. Alexander Holénia zo Spišského Podhradia, Béla Horti zo Starej Lubovne, Ernest Winkler, hlavný slúžny zo Spišskej Soboty, hlavný slúžny Vojtech Lukáč z Gelnice a Zoltán Sárosy z Krompách. Časť učiteľov postupne tiež zložila sľub vernosti,⁴⁷ podobne to bolo aj s kňazmi v Spišskej župe.⁴⁸ Viacerí učители

⁴³ SULAČEK, J.: Posledný spišský župan, s. 119.

⁴⁴ Spišský stoličný výbor. In: *Tatry*. 29. 11. 1919, roč. 1, č. 38, s. 7.

⁴⁵ SNA, f. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska 1918 – 1927, prezidiálna administratíva, inv. č. 328, k. 5, sign. 4669/1920. Nariadenie o pretvorení župných, mestských a obecných výborov.

⁴⁶ Úradníci skladali sľub nasledovného znenia: „Prisahám na svoju česť a svedomie, že Československej republike vždy verným a jej vláde poslušným budem, že budem všetky štátne zákony zachovávať, všetky svoje úradné povinnosti dľa platných zákonov a nariadení vykonávať pilne, svedomito a nestranne, úradné tajomstvo nevyzradím, vo všetkom svojom konaní v prospech štátu a záujme služby dbať budem.“ SNA, f. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska 1918 – 1927, prezidiálna administratíva, inv. č. 495, k. 316, sign. 1796-1920. Organizácia politickej správy.

⁴⁷ Fogadalom letétele In: *Szepesi Lapok*. 30. 8. 1919, roč. 35, č. 78, s. 3; Gelöbnis der Volksschullehrer. In: *Karpathen Post*. 9. 8. 1919, roč. 40, č. 32, s. 3.

⁴⁸ V niektorých prípadoch to však trvalo pomerne dlho. Kňazstvo Spišskej Kapituly zložilo sľub vernosti až v decembri 1919. Sľub vernosti. In: *Tatry*. 20. 12. 1919, roč. 1, č. 41, s. 4. Váhavosť väčšiny spišských kňazov kritizovali noviny *Tatry* nasledovne: „Naše r. kat. kňazstvo, česť výnimkám, sa len zďaleka díva na veci terajšieho života. Ono by bolo povolané vidieť zástoť prvenstva. Čo čakáte ešte, páni farári, bolševikov? Neviete sa upraviť do nového života? Tak len čakajte

však kvôli neochote zložiť sľub vernosti a naučiť sa slovenský jazyk boli presunutí do Maďarska.⁴⁹

Mnohí sa ale nezmierili so zánikom Uhorska a verili v to, že ide len o prechodný stav a zanedlho sa všetko vráti do starých koľají. Preto niektorí zvolili zdržanlivý postoj, vyčkávaciú taktiku, či priamo odmietli zloženie sľubu vernosti ČSR.⁵⁰ Veľká časť úradníkov slúžnovských úradov podpísala vyhlásenie v ktorom deklarovali, že odmietajú zložiť sľub vernosti. Na odmietnutí zloženia sľubu vernosti sa dohodli aj všetci notári pôsobiaci v okrese Stará Lubovňa.⁵¹ Hlavný slúžny Gustáv Görgy taktiež nezložil sľub, keďže sa podľa vlastných slov aj tak chystal do dôchodku.⁵² Zdráhali sa ho zložiť aj najvyšší úradníci župy akými boli slúžni Aristid Várady Szakmáry, Albín Wieland, Gejza Medgyesi,⁵³ či Anton Tasnády.⁵⁴ Podobne konali aj zamestnanci županského úradu Bruno Ujfalussy, župný hlavný zapisovateľ, Juraj Raisz, notár, Dr. Guido Zsadányi a Dr. Ladislav Legeza. Museli preto opustiť svoje pracovné miesta.⁵⁵ Nezriedka boli kvôli nezloženiu sľubu prepustení všetci zamestnanci danej inštitúcie ako to bolo v prípade finančného úradu v Spišskej Starej Vsi.⁵⁶ Negatívne stanovisko v tejto záležitosti zaujali tiež úradníci štátnych firiem, ako tomu bolo napríklad v prípade tabakovej továrne v Spišskej Belej, ktorú prevzal 24. marca 1919 československý štát.⁵⁷ V správe osobného oddelenia Ministerstva národnej obrany v Prahe sa spomína, že prepustení úradníci tejto továrne štvú miestne obyvateľstvo proti ČSR, úradom spôsobujú ťažkosti a svojou činnosťou tak prekážajú stabilizácii pomerov.⁵⁸ Po pre-

d'alej. " Naše r. kat. kňazstvo. In: *Tatry*. 17. 5. 1919, roč. 1, č. 15, s. 4.

⁴⁹ Nach Ungarn versetzte Lehrkräfte. In: *Karpathen Post*. 11. 10. 1919, roč. 40, č. 41, s. 2.

⁵⁰ SULAČEK, J.: *Ján Rumann. Ludomil*, s. 23.

⁵¹ Az ólublói járás. In: *Szepesi Hírnök*. 15. 2. 1919, roč. 57, č. 5, s. 3.

⁵² Az engedelmességi fogadalmat a járási tisztviselők. In: *Szepesi Lapok*. 4. 2. 1919, roč. 35, č. 8, s. 2.

⁵³ Spišsko-staroveský hlavný slúžny. In: *Slovák*. 22. 3. 1919, roč. 1., č. 7, s. 4.

⁵⁴ Väčšina slúžnych. In: *Tatry*. 8. 2. 1919, roč. 1, č. 1, s. 6.

⁵⁵ Elhagyták állásukat a vármegye központjában. In: *Szepesi Lapok*. 8. 2. 1919, roč. 35, č. 8, s. 1.

⁵⁶ Celé osobníctvo staroveského finančného oddielu. In: *Tatry*. 7. 6. 1919, roč. 1, č. 18, s. 6.

⁵⁷ Spišsko-belanskú cigarovňu. In: *Tatry*. 12. 4. 1919, roč. 1., č. 10, s. 6.

⁵⁸ Vojský historický archiv Praha, f. Ministerstvo národnej obrany, Hlavní štáb – 1.

vzati Štátneho stavebného úradu v Levoči v marci 1919, ani jeho zamestnanci nechceli zložiť sľub vernosti.⁵⁹

Časť osôb odmietajúcich zložiť sľub odišla do Maďarska, ako napríklad zamestnanci županského úradu Juraj Raisz a Ladislav Legeza.⁶⁰ Podobne aj riaditeľ Smolníckej tabakovej továrne Viliam Haelhnel, jeho zástupca Nándor ButtKay, Frederik Fugert z tabakovej továrne v Spišskej Belej a ďalší si našli čoskoro pracovné uplatnenie v Maďarsku.⁶¹ V niektorých prípadoch bolo dokonca československou mocou stanovené, že ak osoba nezloží sľub vernosti, musí opustiť mesto, kde pôsobí, ako to bolo v prípade poštových úradníkov v Spišskej Novej Vsi.⁶² Určitá časť osôb, od ktorých sa zloženie sľubu vernosti ČSR vyžadovalo, ho zložila len pro forma, aby sa vyhli problémom, pričom však ráтали s tým, že situácia sa onedlho zmení. Prouhorsky orientované meštianstvo však bolo voči týmto ľuďom nekompromisné a považovalo ich za vlastizradcov. Bežne sa stávalo, ako tomu bolo napríklad v Spišskej Novej Vsi pri skladaní sľubu poštových zamestnancov, že rozvášnený dav prouhorsky orientovaných osôb volal na slávu tým úradníkom, ktorí odmietli zložiť sľub vernosti ČSR, kým tým, ktorí ho zložili, nadával a pľuval na nich.⁶³ U prouhorsky orientovaného obyvateľstva sa však vyskytli aj prejavy nabádajúce k zhovievavosti s osobami od ktorých sa vyžadoval sľub vernosti ČSR, ako tomu bolo v novinách *Szepesi Lapok*: „Práve teraz stoja pred veľmi ťažkými časmi. Myslíme na nich aj so súcitom, pretože vieme, že ich terajšie rozhodnutia sa zrodia v období ich veľkého duševného súboja. S týmito rozhodnutiami musíme mať pochopenie, akékoľvek už budú, pretože nevieme, ako by sme sa zachovali v podobnej situácii my, ktorí sme len v pozícii kritikov.“⁶⁴

Oddělení organizační, spisy, inv. č. 752, k. 13, signatúra 32 1/11. Národnostní nepokoje v Spišské Belé (maďaroni).

⁵⁹ ŠA PO, SA LE, f. Župa spišská 1860 – 1922, Županský úrad, Administratívne písomnosti, spisy, inv. č. 2921, k. 2847, sign. 670/1920. Správa o úradnej činnosti štátneho stavebného úradu v Levoči.

⁶⁰ Elhagyták állásukat a vármegye központjában. In: *Szepesi Lapok*. 8. 2. 1919, roč. 35, č. 8, s. 1.

⁶¹ Áthelyezések. In: *Szepesi Hirnök*. 30. 8. 1919, roč. 57, č. 25, s. 4.

⁶² Všecké tí zamestnanci. In: *Tatry*. 8. 3. 1919, roč. 1, č. 5, s. 5.

⁶³ CHALUPECKÝ, I., SULAČEK, J.: *Dejiny Levoče 2*, s. 221.

⁶⁴ A tisztviselők. In: *Szepesi Lapok*. 4. 2. 1919, roč. 35, č. 6, s. 1.

Problém s odmietaním sľubu vernosti trval niekoľko mesiacov. Určitý zlom nastal po neúspechu ťaženia Maďarskej republiky rád v lete 1919. U mnohých sa prejavila snaha nájsť s Československou republikou určitý modus vivendi a tak napokon zložili sľub vernosti.⁶⁵ U niektorých však pretrvávalo jeho odmietanie aj v neskoršom období. Potom ako mnohí z nich odišli do Maďarska, nahradili ich úradníci z Čiech. Do funkcií sa však v niektorých prípadoch dostávali aj Slováci napriek tomu, že odborne zdatných ich bolo veľmi málo. Svedčí o tom prípad hlavného slúžneho spišsko-novoveského okresu Ľudovíta Medzihradského, ktorý v úrade nahradil politicky nespoľahlivého Antona Tasnádyho.⁶⁶ Župan však musel niekedy nechať kvôli nedostatku ľudských zdrojov v úrade aj človeka, ktorý nezložil sľub vernosti, tak ako tomu bolo v prípade Baltazara Mattysovského, hlavného slúžneho v Spišskej Starej Vsi.⁶⁷ Z toho je zrejmé, že župan Ján Rumann sa snažil pri riešení personálnych otázok postupovať podľa možností citlivo,⁶⁸ čo však niekedy narážalo na nepochopenie niektorých slovenských predstaviteľov, najmä z Ľudáckeho prostredia.⁶⁹

Po prevzatí Spišskej župy županom Jánom Rumannom došlo k zásadnej zmene v otázke jazyka. Úradným jazykom sa stala slovenčina a teda všetci úradníci mali povinnosť úradovať v tomto jazyku.⁷⁰ Slovenskí činitelia v Spišskej župe však museli vynaložiť veľké úsilie k dosiahnutiu cieľa, aby úradníci prestali úradovať po maďarsky, pretože slovenčina bola pre mnohých štátnych zamestnancov neriešiteľný problém a naďalej úradovali v maďarčine. Tento jav sa vyskytoval najmä v prvých mesiacoch roku 1919. Maďarčina sa z úradných spisov vytrácala len pozvoľna. Niekedy to nebolo ani tak z dôvodu sabotáže, ale jednoducho preto, že slovenský jazyk maďarskí, či nemeckí úradníci neovládali, alebo len veľmi

⁶⁵ CHALUPECKÝ, I., SULAČEK, J.: *Dejiny Levoče* 2, s. 221.

⁶⁶ Vymenovanie. In: *Slovák*. 19. 4. 1919, roč. 1., č. 14, s. 5.

⁶⁷ Spišsko-staroveský hlavný slúžny. In: *Slovák*. 22. 3. 1919, roč. 1., č. 7, s. 4.

⁶⁸ Maďarská agitácia v Spiši. In: *Slovenský denník*. 23. 3. 1919, roč. 2., č. 58, s. 3.

⁶⁹ Len roduverní. In: *Slovák*. 19. 4. 1919, roč. 1., č. 14, s. 5.

⁷⁰ Výnimočne sa na území Spiša úradovalo v slovenskom jazyku už pred prevzatím Spišskej župy Jánom Rumannom. Svedčí o tom list spišsko-podhradského hlavného slúžneho adresovaný Spišskému česko-slovenskému národnému výboru z 28. 12. 1918 týkajúci sa zásobovania obyvateľstva. ŠA PO, SA LE, f. Služnovský úrad v Spišskom Podhradí 1850 – 1922, administratívne písomnosti, inv. č. 347, k. 209, sign. 4080/1918. Prvé slovenské akty.

slabo. Mnohí preto odchádzali zo štátnej služby aj z tohto dôvodu. V mnohých prípadoch ostávali aj naďalej na svojich miestach maďarskí štátni zamestnanci pod podmienkou, že sa časom naučia po slovensky. Slovenskí občania sa na maďarské úradovanie často sťažovali ako tomu bolo napríklad v Spišskej Novej Vsi.⁷¹ Problém sa podarilo z veľkej časti vyriešiť do konca roka 1919, avšak prípady maďarského úradovania sa vyskytli ešte aj v roku 1920.⁷² Na riešenie tohto stavu viackrát apeloval župan Ján Rumann v tom zmysle, že „o všetkých, ktorí by týmto požiadavkám za dosť neurobili, bude sa musieť predpokladať, že si reč štátnu osvojiť alebo nechcú, alebo nevedia a tak nebudú môcť byť do správy republiky definitívne prijatí.“⁷³ Nelichotivú jazykovú situáciu úradníkov sa darilo zlepšiť najmä jazykovými kurzami, ktoré sa končili skúškami zo znalosti slovenského jazyka.⁷⁴

Po vzniku ČSR nastal v rámci štátnej správy veľký problém ohľadom personálneho obsadenia úradníckych miest, čo súvisí s otázkami načrtnutými vyššie. Na úradníkov maďarskej národnosti pozerala československá moc podozrieľavo a zároveň väčšina týchto úradníkov bola v pasívnej rezistencii. Slovenských kvalifikovaných kandidátov bolo zasa málo. Východisko z tejto situácie sa preto hľadalo v povolávaní českých úradníkov na Slovensko. Medzi prvými boli najmä úradníci podliehajúci moravskému miestodržiteľstvu v Brne, neskôr prichádzali aj z ďalších častí českých krajín.⁷⁵ Proces príchodu českých úradníkov bol však pomalý a tak vláda začala prijímať do služby aj tých úradníkov, ktorí sa

⁷¹ ŠA PO, SA LE, f. Župa spišská 1860 – 1922, Županský úrad, Administratívne písomnosti, inv. č. 2920, k. 2839, signatúra 2913/1919. Sťažnosť slov. občanov v Spišskej Novej Vsi na maďarské úradovanie.

⁷² ŠA PO, SA LE, f. Župa spišská 1860 – 1922, Županský úrad, Administratívne písomnosti, inv. č. 2921, k. 2846, signatúra 141/1920. Maďarské úradovanie v Gelnici.

ŠA PO, SA LE, f. Župa spišská 1860 – 1922, Županský úrad, Prezidiálne písomnosti, spisy, inv. č. 2894, k. 2817, signatúra 3/1921. Úradovanie v maďarskom jazyku v Kežmarku.

⁷³ ŠA PO, SA LE, f. Slúžnovský úrad v Spišskom Podhradí 1850 – 1922, Administratívne písomnosti, inv. č. 349, k. 213, signatúra 560/1920. Zavádzanie slovenčiny ako úradného jazyka.

⁷⁴ ŠA PO, SA LE, f. Slúžnovský úrad v Levoči 1850 – 1922, Administratívne písomnosti, inv. č. 295, k. 207, signatúra 5/1922. Jazykové kurzy pre úradníkov. Tótnyelvi tanfolyam Lőcsen. In: *Szepesi Hirnök*. 9. 8. 1919, roč. 57, č. 22, s. 3.

⁷⁵ LIPSCHER, L.: *K vývinu politickej správy*, s. 70.

k ČSR stávali nepriateľsky⁷⁶ a po zistení, že status quo sa meniť nebude, hľadali s novým štátom modus vivendi. Personálne obsadenie politickej správy sa dokončilo približne v prvej polovici roku 1920. Problémy sa tým však neskončili.⁷⁷

Úradníci pochádzali z rôznych skupín, čo sa prejavilo určitými trendami. O postoji úradníkov maďarskej národnosti sme už hovorili. Ďalšou skupinou boli Slováci, ktorí pôsobili v administratíve za Uhorska a už vtedy sa hlásili za Slovákov. Títo boli odbornejšie fundovaní ako maďarskí úradníci, lebo boli nútení svoje nerovné postavenie vyplývajúce z ich pôvodu vykompenzovať lepším výkonom a odbornosťou. Mali však určité návyky z čias uhorského úradovania, ktoré sa celkom nezhodovali s predstavami československých predstaviteľov. Okrem nich tu boli Slováci, ktorí nepôsobili v administratíve Uhorska, ale mali odbornú kvalifikáciu. Zvláštnu skupinu tvorili tzv. Novoslováci, ktorí sa z kariérnych dôvodov za Uhorska vydávali za Maďarov a keď bolo jasné, že Uhorsko sa neobnoví, prihlásili sa k svojim koreňom taktiež zo zištných dôvodov.⁷⁸ Poslednou skupinou boli Česi. Väčšina z nich prichádzala na Slovensko s úmyslom pomôcť. Našli sa však aj takí, ktorí nemali pochopenie pre slovenskú mentalitu, čo vyvolávalo určité konflikty. Problémom bolo tiež to, že neovládali uhorský právny poriadok. Príčinou sporov bol aj fakt, že Česi boli lepšie platení ako pôvodní uhorskí úradníci. Pocit krivdy u slo-

⁷⁶ Túto skutočnosť vyčítalo Ministerstvo vnútra viacerým županom na Slovensku: „Na Slovensku maďarskou propagandu vedou maďarští úradníci, ktorí v oblasti žup spišské, oravské a turčianske skoro všude byli ponecháni ve službě, ačkoliv se ostantativně zdráhají složiti slib čs. republice. Obzvláště činí tak starostové měst, měští policejní kapitáni a měští notáři.“ VHA, f. MNO, Hlavní štáb – Operační oddělení, spisy, kart. 2, sign. 12/32-3. Súhrnní hlášení spravodajského a propagačného oddělení hlavního velitelstva československých vojsk na Slovensku ministerstvu vnitra v Praze.

⁷⁷ Koncom marca 1919 kritizovalo Ministerstvo vnútra situáciu v Spišskej župe ohľadom dosadzovania slovenských úradníkov nasledovne: „V župě Spišské nebylo započato dosud se žádným jmenováním a dosazováním slovenských úředníků a starostů, což vyvolává v obyvatelstvu dojem, že županský úřad jest sám v nejistotě a velká část obyvatelstva bojí se vůbec promluvití slovensky, ačkoliv tuto řeč dobře ovládá.“ Vedenie župy si bolo vedomé nedostatkov spomenutých v správe, no v ďalšom období sa ich darilo odstraňovať len s veľkými ťažkosťami. VHA, f. MNO, Hlavní štáb – Operační oddělení, spisy, kart. 2, sign. 12/32-3. Súhrnní hlášení spravodajského a propagačného oddělení hlavního velitelstva československých vojsk na Slovensku ministerstvu vnitra v Praze.

⁷⁸ LIPSCHER, L.: *K vývinu politickej správy*, s. 74.

venského úradníctva vyvolávala taktiež skutočnosť, že vláda na nich hľadela podozrievavo len preto, že pôsobili v uhorskej správe. Československí predstavitelia si boli vedomí týchto nedostatkov vo verejnej správe a postupne sa usilovali odstrániť príčiny nezhôd medzi jednotlivými skupinami úradníctva.⁷⁹

Na tomto mieste je ešte nutné spomenúť memorandum o škodlivých javoch v správe na Slovensku, ktoré predložil vláde ČSR v novembri 1919 Klub slovenských poslancov. Okrem vyššie spomenutých problémov úradníctva sa v ňom kritizovalo aj mnoho iných nedostatkov československej správy na Slovensku. Dá sa povedať, že išlo o akúsi súhrnnú správu o Slovensku za rok 1919. Za jednu z najpálčivejších otázok bolo v memorande označené nedostatočné zásobovanie, ktoré bolo podľa Slovenského klubu z veľkej časti spôsobené korupciou. Kritizované boli aj časté výpadky v poštovej a železničnej doprave, ktoré poškodzovali hospodárske záujmy Slovenska. V mladom štáte bolo podľa slovenských poslancov mimoriadne škodlivým javom nevhodné správanie niektorých prichádzajúcich českých zamestnancov voči miestnemu obyvateľstvu. Nepriaznivé pomery podľa nich vládli aj vo vojsku a četníctve, kde sa nachádzalo ešte mnoho osôb spätých s minulým režimom, čo u četníctva pre jeho nespoľahlivosť spôsobovalo, že veľa zločincov ušlo trestu. U četníctva bola kritizovaná aj značne rozšírená korupcia.⁸⁰

Počas existencie Uhorska nižšou administratívnou jednotkou po župách boli slúžnovské okresy. V stredoveku a novoveku ich počet v Spišskej župe kolísal. V čase vzniku Československa ich bolo osem: Spišská Stará Ves, Stará Lubovňa, Kežmarok, Spišská Sobota, Spišská Nová Ves, Levoča, Spišské Podhradie a Gelnica. Špecifickým útvarom bola Slúžnovská expozitúra v Krompachoch.⁸¹ Patrila síce slúžnovskému úradu v Gelnici, ale jej slúžny bol priamo podriadený podžupanovi v časoch Uhorska,

⁷⁹ LIPSCHER, L.: *K vývinu politickej správy*, s. 76.

⁸⁰ NA, f. PMV, sign. 225-243-3 (1919), k. 243, Memorandum o škodlivých javech ve správě na Slovensku.

⁸¹ Krompašský slúžny mal v kompetencii záležitosti policajné, policajno-vrchnostenské, trestno-sudcovské, pracovných kníh, zdravotné, veterinárne, živnostenské, poľnohospodárske, rybárske, poľovnícke, lesné a vodnopolicajné. Do krompašskej slúžnovskej expozitúry

neskôr županovi po vzniku ČSR.⁸² Riadiacim orgánom slúžnovského okresu bol slúžnovský úrad. Na jeho čele stál hlavný slúžny, ktorého menoval minister s plnou mocou pre správu Slovenska, alebo jeho zástupca. Zástupcom hlavného slúžneho bol slúžny. Okrem toho na úrade pôsobili aj ďalší, najmä kancelárski úradníci. Po prevzatí Spišskej župy Jánom Rummannom a dosadení jemu lojálnych ľudí do župných úradov došlo k personálnym zmenám aj na tomto úseku správy.

Mnoho slúžnych a zamestnancov slúžnovských úradov ovládalo slovenskú reč len veľmi slabo, avšak pre nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily ostávali aj naďalej na svojich miestach. Problémom boli aj protičeskoslovenské aktivity a nálady týchto úradníkov. Aby vyvrátili podozrenie z činnosti proti ČSR, museli skladať sľub vernosti ČSR, ako už bolo vyššie spomenuté. Sľuby vernosti sa skladali ešte aj v polovici roku 1920.⁸³ Podozrenie z protičeskoslovenského zmýšľania sa často vzťahovalo aj na samotných hlavných slúžnych, ako tomu bolo napríklad v prípade krompašského hlavného slúžneho Vojtecha Lukáča,⁸⁴ spišskosobotského hlavného slúžneho Ernesta Winklera,⁸⁵ či levočského hlavného slúžneho Gustáva Görgeyho.⁸⁶

Vo vedení niektorých slúžnovských úradoch dochádzalo k častým zmenám, pričom jedným z dôvodov bolo značné napätie medzi väčšinou slovenským obyvateľstvom a hlavnými slúžnymi, ktorí boli zväčša maďarskej národnosti. V apríli 1919 bol napríklad za hlavného slúžneho

patrili obce Krompachy, Slovinky, Kluknava, Richnava, Hrišovce a Kaľava. BIDOVSÝ, Eugen, CHALUPECKÝ, Ivan et al.: *Štátny archív v Košiciach. Sprievodca po archívnych fondoch I*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1963, s. 141.

⁸² FRELICHOVÁ, Alžbeta – CHALUPECKÝ, Ivan – LIPTÁKOVÁ, Helena: *Slúžnovský úrad v Gelnici 1850 – 1922. Inventár*. Levoča : Štátny oblastný archív Levoča, 1985, s. 8.

⁸³ ŠA PO, SA LE, f. Župa Spišská 1860 – 1922, Županský úrad, prezidiálne písomnosti, spisy, inv. č. 2893, k. 2812, sign. 631/1920. Výkazy úradníkov slúžnovských úradov.

⁸⁴ ŠA PO, SA LE, f. Župa Spišská 1860 – 1922, Županský úrad, prezidiálne písomnosti, spisy, inv. č. 2893, k. 2813, sign. 1374/1920. Činnosť hlavného slúžneho Lukáča a spol. a zásobovacie pomery v Krompachoch a Slovinkách.

⁸⁵ ŠA PO, SA LE, f. Župa Spišská 1860 – 1922, Županský úrad, prezidiálne písomnosti, spisy, inv. č. 2894, k. 2820, sign. 1111/1921. Disciplinárne pokračovanie proti hlavnému slúžnemu v Spišskej Sobote a jeho činnosť v prospech ČSR.

⁸⁶ SNA, f. Minister s plnou mocou pre správu Slovenska 1918 – 1927, prezidiálna administratíva, inv. č. 692, k. 365, sign. 10382/1921. Levoča, ponosa na županský úrad.

spišskonovoveského slúžnovského úradu vymenovaný Ľudovít Medzihradský namiesto Antona Tasnádyho, ktorý odmietol zložiť sľub vernosti ČSR.⁸⁷ V auguste 1919 vymenil Medzihradského na poste spišskonovoveského hlavného slúžneho Leonard Zaicz.⁸⁸ Krompašský hlavný slúžny Zoltán Sárosy bol v auguste 1919 povolaný na županský úrad v Levoči.⁸⁹ Na jeho miesto nastúpil niekdajší gelnický hlavný slúžny Vojtech Lukáč.⁹⁰ K značnej fluktuácii na postoch hlavného slúžneho dochádzalo až do zrušenia župy v roku 1922.⁹¹

Kvôli nedostatku ľudských zdrojov bol župan občas nútený ponechať v úrade aj človeka, ktorý nezložil sľub vernosti ČSR ako to bolo v prípade spišskostaroveského hlavného slúžneho Baltazara Mattysovského,⁹² ako už bolo spomenuté vyššie. Z uvedeného je teda zrejmé, že na rozdiel od najvyšších župných úradníkov (župan J. Rumann a jeho najbližší spolupracovníci na županskom úrade) ostávali v riadiacich funkciách slúžnovských úradov zamestnané osoby, ktoré tam pôsobili aj pred rokom 1918.

Najnižším článkom štátnej správy boli notariáty. Vo väčších obciach pôsobili obecné notariáty, zatiaľ čo obvodné notariáty mali vo svojej pôsobnosti niekoľko menších obcí. Do vzniku ČSR boli notariáty čiastočne samosprávnymi orgánmi, keďže notári boli členmi obecnej rady, či zastupiteľstva.⁹³ To sa po roku 1918 zmenilo. Ako všetky úseky verejnej správy, aj notariáty boli poštátnené a to najmä z toho dôvodu, že počas Uhorska

⁸⁷ Vymenovanie. In: *Slovák*. 19. 4. 1919, roč. 1., č. 14, s. 5; Do Novej Vsi. In: *Tatry*. 19. 4. 1919, roč. 1, č. 11, s. 6.

⁸⁸ ŠA PO, SA LE, f. Župa Spišská 1860 – 1922, Županský úrad, administratívne písomnosti, inv. č. 2921, k. 2849, sign. 1487/1920. Odovzdanie slúžnovského úradu v Spišskej Novej Vsi novému slúžnemu; Nový hlavný slúžny v Novej Vsi. In: *Tatry*. 13. 9. 1919, roč. 1, č. 26, s. 2.

⁸⁹ Povolanie. In: *Tatry*. 12. 10. 1919, roč. 1, č. 30, s. 4.

⁹⁰ Premena osôb vo verejnej zpráve župy. In: *Tatry*. 17. 5. 1919, roč. 1, č. 15, s. 5.

⁹¹ ŠA PO, SA LE, f. Slúžnovský úrad v Spišskom Podhradí 1850 – 1922, prezidiálne písomnosti, inv. č. 219, k. 98, sign. 70/1921. Preloženie slúžneho Dr. Alexandra Holéniu; ŠA PO, SA LE, f. Slúžnovský úrad v Spišskom Podhradí 1850 – 1922, prezidiálne písomnosti, inv. č. 219, k. 98, sign. 73/1921. Vymenovanie Ľudovíta Medzihradského za slúžneho.

⁹² Spišsko-staroveský hlavný slúžny. In: *Slovák*. 22. 3. 1919, roč. 1., č. 7, s. 4.

⁹³ HEINS, Karol – MEDVECKÁ, Marta – VICIAN, František: *Obvodné notárske úrady okresu Stará Lubovňa. Skupinový inventár*. Stará Lubovňa : Okresný archív v Starej Lubovni, 1966, s. 2.

vyvíjali práve notári výraznú maďarizačnú činnosť a po vzniku ČSR sa k novému štátu stavali mimoriadne nepriateľsky.⁹⁴ Ak však chceli ostať na svojich miestach, museli zmeniť aspoň navonok svoj postoj, čo niektorí aj urobili. Podobne ako na slúžnovských úradoch, na notariátoch po prevzatí župy československými orgánmi tak pôsobili popri pročeskoslovenských tiež prouhorsky orientované osoby často neovládajúce nový štátny jazyk. Kvôli zlej slovenčine sa na notárov preto občas sťažovalo miestne obyvateľstvo. Pomocou notárskych náukobehov a kurzov slovenčiny sa však postupne zlepšovala jazyková zdatnosť niektorých notárov. Slovenským vládnucim kruhom to však nestačilo a tak neslovenským notárom odporúčali, aby si počas prázdnin k sebe zobrali slovenských študentov a dlhodobou komunikáciou s nimi sa tak zlepšili v slovenčine. Notári však túto možnosť využívali len minimálne.⁹⁵ Notárom boli ponechané kompetencie, ktoré mali pred poštátnením. Išlo najmä o pôsobnosť v zabezpečovaní a sprostredkúvaní štátnej správy, čo bolo hlavnou náplňou ich činnosti ako štátnych úradníkov.⁹⁶

Podobne, ako slúžnovské úrady, aj notariáty boli poznačené značnou fluktuáciou zamestnancov spôsobenou v mnohých prípadoch napätím medzi notármi a miestnym obyvateľstvom. Napríklad v auguste 1919 prešiel zo Spišskej Novej Vsi pomocný notár Rudolf Bliesner do Nedece za obvodného notára, okresný účtovník Ernest Steinauer zo Spišskej Soboty sa stal notárom v Mníšku pod Popradom a obvodný notár z Jarabiny Jozef Kropáč sa stal obvodným notárom v Dovalove na Liptove.⁹⁷ V septembri 1919 sa novým hlavným župným notárom stal Ľudovít Medzihradský, predtým hlavný slúžny v Spišskej Novej Vsi.⁹⁸ Ešte predtým sa v máji 1919 stali zástupcami hlavného župného notára Michal Haviar a

⁹⁴ Notariáty boli poštátnené od 1. 8. 1920 zákonom č. 211/1920 Zb. zo dňa 22. 3. 1920.

KOTERBOVÁ, Elena: *Obecný a obvodný notársky úrad v Spišskom Podhradí (1923 – 1945). 1. Manipulačné obdobie. Obecný úrad v Spišskom Podhradí (1923 – 1934). Čiastkový inventár*. Levoča : Štátny okresný archív v Levoči, 1999, s. 5.

⁹⁵ ŠA PO, SA LE, f. Slúžnovský úrad v Gelnici 1850 – 1922, Obdobie 1872 – 1922, Prezidiálne písomnosti, inv. č. 414, k. 162, sign. 66/1922. Zdokonaľovanie sa notárov v slovenskom jazyku.

⁹⁶ WEISSENSTEINEROVÁ, Marta: *Obecný notársky úrad v Poprade. Inventár*. Poprad : Štátny okresný archív v Poprade, 1994, s. 5.

⁹⁷ A jegyzői karból. In: *Szepesi Lapok*. 12. 8. 1919, roč. 35, č. 72, s. 4; Vymenovaní notári. In: *Tatry*. 6. 9. 1919, roč. 1, č. 25, s. 3.

⁹⁸ Nový stoličný hlavný notár. In: *Tatry*. 13. 9. 1919, roč. 1, č. 26, s. 2.

Pavol Andrejčo.⁹⁹ Pre protištátnu činnosť boli v septembri 1919 prepustení zo služby notári Kristen z Fridmanu a Ervín Matejko z Hanušoviec.¹⁰⁰ Najväčšie zmeny na notárskych postoch prebehli v októbri 1919, keď župan urobil zmeny v takmer dvadsiatich notárskych úradoch.¹⁰¹ K zmenám na týchto úradoch však dochádzalo aj v ďalších mesiacoch.¹⁰²

Po prevzatí župy československými orgánmi si v rámci verejnej správy najvyššiu mieru samosprávy zachovali mestá a obce. Aj u nich však dochádzalo k väčším, či menším obmedzeniam a zásahom zo strany štátnych orgánov. Tak, ako u vyšších stupňov verejnej správy, aj systém mestskej a obecnej samosprávy sa prebral z čias Uhorska. Samospráva miest a obcí sa po vzniku ČSR riadila ustanoveniami XXII. zák. čl. z roku 1886 bývalého Uhorského kráľovstva, „*ktoré sa intenciam zákona o mimoriadnych priechodných ustanoveniach na Slovensku zo dňa 10. decembra 1918 neprotivia.*“¹⁰³ Počas existencie Uhorska a krátko po vzniku ČSR sa obce delili na *mestá so zriadeným magistrátom, veľké obce a malé obce*. Činnosť samospráv miest a obcí bola na začiatku roka 1919 poznačená ešte existenciou miestnych SNR a Nemeckých národných rád (ďalej NNR). Dochádzalo totiž ku kompetenčným sporom medzi týmito orgánmi. Záležitosť sa vyriešila, keď miestne SNR a NNR postupne ukončili svoju činnosť.¹⁰⁴

Počas existencie Uhorska sa obecné, respektíve mestské zastupiteľstvo skladalo z polovice z virilistov, najbohatších obyvateľov obce a z polovice z volených zástupcov zvolených vo voľbách do obecnej samosprávy. Na čele obce stál richtár a na čele mesta mešťanosta, ktorí taktiež vzišli z volieb. Po vzniku ČSR sa však neuskutočnili voľby do obecnej sa-

⁹⁹ Cseh szlovák kinevezések. In: *Szepesi Lapok*. 20. 5. 1919, roč. 35, č. 48, s. 2; Vymenovanie. In: *Tatry*, 17. 5. 1919, roč. 1, č. 15, s. 5.

¹⁰⁰ Župan dr. J. Rumann zbavil úradu notárov. In: *Tatry*. 12. 10. 1919, roč. 1, č. 30, s. 4.

¹⁰¹ Premena v úradoch notárskych. In: *Tatry*. 12. 10. 1919, roč. 1, č. 30, s. 6.

¹⁰² Vymenovanie okresného notára. In: *Tatry*. 6. 12. 1919, roč. 1, č. 39, s. 6; Do Starej Vsi. In: *Tatry*. 13. 12. 1919, roč. 1, č. 40, s. 4; Nový okresný notár. In: *Tatry*. 13. 12. 1919, roč. 1, č. 40, s. 4; Do Veľkého Lipníka. In: *Tatry*. 13. 12. 1919, roč. 1, č. 40, s. 6.

¹⁰³ ŠA PO, A PP, f. Obvodný Notársky úrad Spišské Bystré, k. 4, inv. č. 68, sign. 353/1920. Zastupiteľstvo obce Vikartovce.

¹⁰⁴ ŠA PO, SA LE, f. Župa Spišská 1860 – 1922, Županský úrad, Prezidiálne písomnosti, spisy, k. 2808, inv. č., sign. 514/1919. Postavenie národného výboru v Kežmarku.

mosprávy, preto ju mali nahradíť volení úradníci miest so zriadeným magistrátom a notári vo veľkých a malých obciach.¹⁰⁵ Vo väčšine miest a obcí na Spiši však napriek tomu ostali na svojich miestach zastupiteľstvo a richtár, resp. mešfanosta, zvolení ešte za čias Uhorska. Len výnimočne boli mešfanostovia, či richtári županom odvolaní kvôli protičeskoslovenským, čiže protištátnym aktivitám. Staré zastupiteľstvá sa mohli zmeniť aj v tom prípade, ak o to požiadal určitý počet obyvateľov. Napríklad v obciach do 500 obyvateľov sa mohli zmeniť staré obecné výbory ak o to požiadalo písomne minimálne 50 voličov.¹⁰⁶ V polovici roku 1919 sa objavili informácie o plánovanej premene miest na veľké obce. Podobne ako plánovaná administratívna zmena na župnej úrovni, aj tieto správy sa stretli u časti obyvateľstva, najmä maďarskej a nemeckej národnosti, s odporom.¹⁰⁷

Na niektorých miestach na Spiši vymenoval župan nové zastupiteľstvo už v roku 1919, ako tomu bolo v Spišskej Novej Vsi,¹⁰⁸ v Podolínci,¹⁰⁹ či v Spišskej Starej Vsi.¹¹⁰ Tieto samosprávne orgány však vydržali len krátko¹¹¹ a v priebehu roka 1920 župan aj v týchto mestách s prihliadnutím na výsledky parlamentných volieb vymenoval opäť nové samosprávne orgány.¹¹² Dosadzovanie členov zastupiteľstiev županom bolo výrazným zásahom štátnej správy do samosprávneho charakteru miest

¹⁰⁵ ŠUTAJOVÁ, Jana: Formovanie obecnej samosprávy na Slovensku. In: *Človek a spoločnosť: internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied* [elektronický zdroj], roč. 9, 2006, č. 2, s. 16. ISSN 1335-3608. Dostupné na internete: <<http://www.clovekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=DQLDG6AI8B2YKGL4VNH1NAQR>>

¹⁰⁶ *Výborná. Bierbrunn. Výborná: Obecný úrad Výborná*, 2006, s. 79.

¹⁰⁷ Eine Umänderung der Städte mit geregelter Magistrate in Großgemeinden. In: *Karpathen Post*. 24. 5. 1919, roč. 40, č. 21, s. 5.

¹⁰⁸ ZMÁTLO, Peter: Samospráva mesta Spišská Nová Ves v poprevratovom období a v 20. rokoch 20. storočia na stránkach dobovej regionálnej tlače. In: *Z minulosti Spiša XVI*. Levoča: Spišský dejepisný spolok, 2008, s. 103; Nový správny výbor mesta Novej Vsi. In: *Tatry*. 10. 5. 1919, č. 14, roč. 1, s. 7.

¹⁰⁹ Štátny archív Prešov, pracovisko Archív Stará Ľubovňa, f. Obecný notársky úrad Podolíneec, administratívne písomnosti, k. 10, inv. č. 92, sign. 1935/1919. Vymenovanie obecného výboru vo veľkoobci Podolíneec.

¹¹⁰ V Starej Vsi. In: *Tatry*. 8. 11. 1919, roč. 1, č. 35, s. 7.

¹¹¹ V Spišskej Novej Vsi došlo k výrazným zmenám po zásahu župana dokonca už v novembri 1919. Nová Ves. Premeny v mestskej správe. In: *Tatry*. 15. 11. 1919, roč. 1, č. 36, s. 6.

¹¹² ŠA PO, A SL, f. Obecný notársky úrad Podolíneec, administratívne písomnosti, k. 11, inv. č. 167, sign. 1633/1920. Pretvorenie obecného správneho výboru veľkej obce Podolíneec.

a obcí. Počas existencie Uhorska bolo takéto konanie nepredstaviteľné.

Až do roku 1922 fungovala obecná a mestská samospráva na Spiši i na celom Slovensku v určitom provizórnom režime. V rokoch 1918 – 1920 v samosprávnych orgánoch pôsobili zväčša osoby, ktoré do nich boli zvolené ešte pred vznikom ČSR. V priebehu roka 1920 boli županom menované nové samosprávne orgány, avšak aj tieto samosprávne orgány boli dočasné. Riadne komunálne voľby sa na Slovensku konali až v septembri 1923.

Po nástupe Jána Rumanna do funkcie spišského župana v januári 1919 sa pod československú správu dostali nielen županský úrad, službovské úrady a notariáty, ale aj ďalšie inštitúcie, úrady a taktiež niektoré podniky. Ich prevzatie československými orgánmi neprebiehalo vždy bez problémov, práve naopak. Svedčí o tom prevzatie hospodárskeho inšpektorátu v Levoči, ktorý bol kontrolným orgánom v hospodárskych záležitostiach v župe. Československé orgány ho prevzali 31. januára 1919 v osobe Fridolína Valenta.¹¹³ V tom čase bol hospodárskym inšpektorom Leonard Händl a županským tajomníkom Pavol Šimkovic. Händl podal protest proti odovzdaniu úradu do československých rúk, nakoľko podľa neho „*tento úrad je úradom uhorského štátu.*“ Bola to však márna snaha, lebo úrad ostal po prevzatí Valentom natrvalo pod československou správou.¹¹⁴ V rovnakom čase boli prevzaté československými orgánmi finančný¹¹⁵ a daňový úrad v Levoči.¹¹⁶ V čase prevzatia boli jeho zamestnanci na platenej dovolenke. Keďže odmietli zložiť sľub vernosti ČSR, boli po uplynutí dovolenky prepustení zo štátnych služieb.¹¹⁷ Vo finančnom úrade nahradili prepustených zamestnancov na postoch riadiacich pracovníkov

¹¹³ Uj gazdasági felügyelő. In: *Szepesi Lapok*. 16. 2. 1919, roč. 35, č. 11, s. 2

¹¹⁴ ŠA PO, SA LE, f. Župa spišská 1860 – 1922, Županský úrad, Prezidiálne písomnosti, spisy, inv. č. 2892, k. 2806, sign. 130/1919. Prevzatie hospodárskeho inšpektorátu.

¹¹⁵ A löcsei pénzügyigazgatóságot átvette a cseh-szlovák állam. In: *Szepesi Lapok*. 21. 1. 1919, roč. 35, č. 1, s. 8.

¹¹⁶ A locsei pénzügyigazgatóság és adóhivatal átvétele a cseh-szlovák állam részéről. In: *Szepesi Hirnök*. 24. 1. 1919, roč. 57, č. 1, s. 4.

¹¹⁷ Die Übernahme der Finanzdirektion und des Steueramtes. In: *Karpathen Post*. 30. 1. 1919, roč. 40., č. 5, s. 3.

českí úradníci Karol Honska a František Hanus a na daňovom úrade Rudolf Chodraba, Milan Dohnal a Karel Štírsky.¹¹⁸ Daňový úrad bol prevzatý koncom apríla 1919 tiež v Spišskej Sobote, pričom podobne bola väčšina jeho zamestnancov prepustená kvôli nezloženiu sľubu vernosti ČSR.¹¹⁹ 20. marca 1919 bol prevzatý československými orgánmi aj Štátny stavebný úrad v Levoči. Všetci jeho úradníci odmietli zložiť sľub vernosti a opustili svoje miesta. Úrad bol podrobený reorganizácii. Noví úradníci zložili sľub vernosti 2. augusta 1919.¹²⁰ Niektoré inštitúcie boli poštátnené až na konci roka 1919, ako to bolo v prípade Župného stravovacieho úradu, ktorého správcom sa stal Osvald Prokop.¹²¹ Pod správu československého štátu sa dostali aj niektoré podniky, ako tomu bolo v prípade tabakových fabrík v Smolníku a Spišskej Belej. Všetci kancelárski zamestnanci týchto firiem odmietli zložiť sľub vernosti a tak boli, ako bolo už vyššie spomenuté, prepustení.¹²² Podobným spôsobom prebiehalo preberanie aj ďalších úradov a niektorých podnikov. Scenár bol prakticky všade rovnaký. Väčšina (niekde aj všetci) zamestnancov úradu, alebo podniku odmietla zložiť sľub vernosti ČSR za čo boli prepustení.

Určité problémy nastali aj pri preberaní justičných orgánov. Najvyššou súdnou inštanciou v Spišskej župe bola až do konca roka 1918 Levočská kráľovská súdna stolica (Löcsei királyi törvényszék), ktorá začala svoju činnosť roku 1872, kedy nahradila bývalý župný súd. Od roku 1892 pôsobil v rámci súdnej stolice občiansky odvolávací senát pre sumárne spory, ktorý riešil odvolania sa v sporoch riešených pred okresnými súdmi. Levočská súdna stolica bola prevzatá 29. 1. 1919 československými orgánmi v osobách Dr. Ivana Déreera z justičného referátu slovenskej vlády, Dr. Hausmanna, člena pražskej hlavnej súdnej rady a Dr.

¹¹⁸ Ku Levočskej finančnej direkcii. In: *Tatry*. 22. 2. 1919, roč. 1, č. 3, s. 6; Pri Levočskom bernom úrade. In: *Tatry*. 22. 2. 1919, roč. 1, č. 3, s. 6.

¹¹⁹ Die Übernahme der Steuerämter. In: *Karpathen Post*. 3. 5. 1919, roč. 40., č. 18, s. 3.

¹²⁰ ŠA PO, SA LE, f. Župa spišská 1860 – 1922, Županský úrad, Administratívne písomnosti, spisy, inv. č. 2921, k. 2847, sign. 670/1920. Správa o úradnej činnosti štátneho stavebného úradu v Levoči.

¹²¹ Stoličný stravovací úrad. In: *Tatry*. 29. 11. 1919, roč. 1, č. 38, s. 7.

¹²² Die Schmölnitzer Tabakfabrik. In: *Karpathen Post*. 26. 4. 1919, roč. 40., č. 17, s. 4; Die Szepesbélaer Tabakfabrik. In: *Karpathen Post*. 29. 3. 1919, roč. 40., č. 13, s. 3.

Gejzu Okályho. Takmer všetci jej zamestnanci odmietli zložiť sľub vernosti a preto boli prepustení.¹²³ V činnosti súd pokračoval až na jar 1919 už s novými, väčšinou českými sudcami, pričom jeho predsedom sa stal Dr. Gejza Okály. Nahradil tak Jozefa Lupkoviča, ktorý odišiel do dôchodku.¹²⁴ V tom čase sa zmenil názov súdu na Sedria v Levoči.¹²⁵ Začiatkom februára 1919 prevzal československý štát pod svoju správu niektoré okresné sudy.¹²⁶ Koncom marca 1919 prevzali československé orgány okresný súd v Levoči.¹²⁷ Okresné sudy v Kežmarku, Spišskej Starej Vsi a Gelnici však boli pod československú správu prevzaté až v júli a auguste 1919.¹²⁸ Štátne zastupiteľstvo v Levoči bolo prevzaté pod čs. správu koncom februára 1919.¹²⁹ Väčšina zamestnancov okresných súdov a štátneho zastupiteľstva odmietla zložiť sľub vernosti ČSR a boli prepustení. Pretože na Slovensku nebol dostatok slovenských sudcov, ktorí by mohli nahradiť maďarských sudcov na hlavných postoch justičného aparátu, na popud ministerstva spravodlivosti prevzala riadenie súdnictva na Slovensku Organizácia súdnictva, neskôr pretvorená priamo na exozitúru ministerstva spravodlivosti. Vláda bola splnomocnená organizovať a riadiť súdnictvo až dovtedy, kým nebude upravené novým zákonom.¹³⁰ Tak, ako v iných štátnych inštitúciách, aj na súdoch bol problém s nepoužívaním slovenského jazyka. Týkalo sa to najmä podaní prichádzajúcich na sudy, ktoré boli v maďarskom jazyku. Postupne sa však tento nedostatok podarilo odstrániť.¹³¹

¹²³ A löcsei törvénytészék átvétele a cseh-szlovák kormány áltál. In: *Szepesi Hirnök*. 5. 2. 1919, roč. 57, č. 3, s. 1-2

¹²⁴ Dr. Jozef Lupkovič. In: *Tatry*. 15. 2. 1919, roč. 1, č. 2, s. 6.

¹²⁵ BALOGOVIČ, Júlia – FRELICHOVÁ, Alžbeta – LIŠČÁKOVÁ, Alžbeta – PRVÝ, Jaroslav: *Krajský súd v Levoči 1872 – 1949. Inventár*. Levoča : Štátny oblastný archív Levoča, 1981, s. 6.

¹²⁶ Übernahme der Zipser staatlichen Ämter und der Komitatsverwaltung durch den tschecho-slowakischen Staat. In: *Karpathen Post*. 6. 2. 1919, roč. 40., č. 3, s. 3.

¹²⁷ A löcsei járásbírószág átvetele. In: *Szepesi Hirnök*. 5. 4. 1919, roč. 57, č. 12, s. 3.

¹²⁸ Übernahme der Bezirksgerichte. In: *Karpathen Post*. 19. 7. 1919, roč. 40., č. 29, s. 5; Übernahme des Gölnitzer Bezirksgerichtes. In: *Karpathen Post*. 2. 8. 1919, roč. 40., č. 31, s. 5.

¹²⁹ Übernahme der Ämter durch den tschecho-slowakischen Staat. In: *Karpathen Post*. 8. 3. 1919, roč. 40., č. 10, s. 3.

¹³⁰ FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan et al.: *V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava : VEDA, 2012, s. 44.

¹³¹ ŠA PO, A SL, f. Obecný notársky úrad Podolíneč, Administratívne písomnosti, inv. č. 92, k. 10, sign.1089/1919. Podania v reči neslovenskej na okresnom súde v Starej Lubovni.

K personálnym zmenám došlo po prevzatí československými orgánmi aj u četníctva. Četnícke stanice na Slovensku boli obsadené prevažne četníkmi maďarskej národnosti, ktorí po zániku Uhorska väčšinou opustili svoje stanovištia, pretože boli prevelení na územie Maďarska.¹³² Mnohí opúšťali miesta aj z vlastnej vôle.¹³³ Opustené stanice boli potom postupne obsadené osobami českej a slovenskej národnosti.¹³⁴ Maďarskí četníci, ktorí chceli ostať na svojich miestach, museli ovládať aspoň čiastočne slovenčinu. Posudzoval sa tiež ich postoj k československému štátu najmä v čase prevratu, ktorý musel byť prirodzene kladný.¹³⁵

Súdnictvo a policajné orgány na Slovensku a teda i na Spiši vykonávali svoju činnosť po vzniku ČSR v kontinuite s uhorskou právnou úpravou. Zmeny sa týkali predovšetkým personálneho obsadenia v súvislosti s prepúšťaním zamestnancov spätých s predchádzajúcim režimom. K výraznejším štrukturálnym zmenám v súdnictve a polícii najmä v spojitosti s unifikáčnymi snahami došlo v regionálnom i celoslovenskom meradle až po polovici dvadsiatych rokov dvadsiateho storočia.

Môžeme konštatovať, že preberanie inštitúcií pôsobiacich na území Spišskej župy československými orgánmi sa stretávalo s väčším, či menším odporom ich zamestnancov. Najskôr bol v januári 1919 československými orgánmi prevzatý a lojálnymi československými zamestnancami obsadený županský úrad na ktorého čele stál župan. Neskôr boli, približne do augusta 1919, pod československú správu prevzaté slúžbové úrady, notariáty, súdy, polícia a ďalšie inštitúcie. Pod československú správu sa dostali tiež viaceré podniky. Pre československú moc bolo veľmi dôležité mať vo verejnej správe a ďalších inštitúciách lojálnych zamestnancov. Realita však bola často veľmi vzdialená tomuto ideálu. Kvalifikovaných pracovných síl bol totiž taký nedostatok, že vo svojich funkciách zostávali občas dokonca aj osoby, ktoré nezložili sľub vernosti ČSR, čo bola podmienka pre zotrvanie na politicky exponovaných miestach.

¹³² A csendőrség elvezényelése. In: *Szepesi Hirnök*. 14. 12. 1918, roč. 56, č. 96, s. 3.

¹³³ V Spišskej Belej. In: *Tatry*, 8. 2. 1919, roč. 1, č. 1, s. 5.

¹³⁴ MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír: *Dějiny policie a četnictva II. Československá republika (1918 – 1939)*. Praha : Police history, 1999, s. 57.

¹³⁵ Všetkým županským úradom. In: *Úradný časopis župy Spišskej*. 30. 8. 1919, roč. 17, č. 11, s. 206.

Nástup československej moci na Spiši bol priamo podmienený obsadením župy československým vojskom v druhej polovici decembra 1918. Prítomnosť vojska bola pri zmene vedenia župy, ale aj neskôr, kľúčovým činiteľom pri etablovaní československej moci. Nezriedka sa totiž stávalo, že pri preberaní niektorých inštitúcií bola kvôli neochote bývalých uhorských zamestnancov odovzdať inštitúciu pod správu ČSR nutná prítomnosť silových zložiek v podobe vojska, či polície. Úloha československého vojska okrem toho spočívala už len v jeho samotnej prítomnosti v župe, ktorá mala značný psychologický účinok na miestne obyvateľstvo. Kým pročeskoslovensky orientované obyvateľstvo mohlo byť vďaka tomu po perzekúciách za Uhorska sebavedomejšie, u prouhorsky orientovaného obyvateľstva došlo v tomto smere k opaku.

Významnú úlohu v tomto mimoriadne zložitom období zohral spišský župan Ján Rumann. V prvom rade sa usiloval uviesť nariadenia československej vlády a ministra Šrobára do reality spišského regiónu, avšak snažil sa prihliadať na miestne pomery a byť podľa možností tolerantný k osobám, ktoré pôsobili v politicky exponovaných funkciách počas existencie Uhorska. Svojim zmierlivým prístupom si vyslúžil rešpekt a uznanie nielen zo strany pročeskoslovensky, ale aj mnohých prouhorsky orientovaných obyvateľov Spiša. Napriek tomu bolo mnoho osôb pôsobiacich vo verejnej správe nútených opustiť svoje miesta.